

ATA-ANA HÁM PERZENTLER MÚNASIBETLERINIŇ ÓZGESHELIKLERI

Tólepova Ziyada

Ibragimova Ayadana

Mambetyarova Venera

Ilimiy bashshi.

Berdeq atındaǵı Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14579337>

Annotatsiya. Mámleketimizde shańaraqqa bolǵan itibar mudam diqqat orayında bolıp kelgen. Shańaraq bekkemligi, shańaraqqa tiyisli baxıt, shańaraq aǵzaları arasındaǵı óz-ara húrmet mentalitetimizge tán túsinikler bolıp tabıladı. Ol ásirler dawamında áwladan áwladqa ótip kiyatırǵan milliy qádiriyatımızdın ajıralmaytuǵın bólegi.

Gilt sózleri: Shańaraq, ata-ana, perzent, shaxslar ara qatnaslar sisteması.

DIFFERENCES IN THE RELATIONSHIPS OF PARENTS AND CHILDREN

Abstract. In our country, attention to the family has always been in the center of attention. Family strength, family happiness, mutual respect between family members are concepts inherent in our mentality. It is an inseparable part of our national values, which have been passed down from generation to generation for centuries.

Keywords: Family, parents, children, system of interpersonal relationships.

РАЗЛИЧИЯ МЕЖДУ РОДИТЕЛЯМИ И ДЕТЬМИ

Аннотация. Внимание к семье всегда было в центре внимания в нашей стране. Сила семьи, семейное счастье, взаимное уважение между членами семьи – понятия, признанные в нашем менталитете. Он – неотделимое дитя нашего национального таланта, передающегося из поколения в поколение.

Ключевые слова: Семья, родитель, ребенок, система межличностного общения.

Shańaraqtaǵı óz-ara múnasibetlerdiń tamırları. Shańaraqlıq múnasibetler attraktsiyası.

Unatıp qalıwdıń sırtqı jaǵımtaylıqqa baylanıshılıǵı, sheriklik múnasibetleriniń dinamikasın sáwlelendiriwshi “úsh filtr” teoriyası. Romantik múnasibetler dinamikası, ózine qaratıw, kónigiw, kútiw, kewil qalıw, hádden asıw yaqı múnasibetler shegarasınıń buzılıwı, múnasibetlerdiń juwmaqlanıwı, er-hayallar múnasibetlerin muwapıqlastırıwǵa baylanıshlı nızmlıqlar, neke modeli, ata-ana shańaraǵında arttırılǵan tajriybe hám onıń jas shańaraqqa tasiri, social hám shańaraqlıq múnasibetler. Shańaraq hám nekediń payda bolıwına baslawshı faktorlardan biri, ásirese, biziń sharayatımızda, perzent tuwılıwı bolıp tabıladı.

Perzentsiz er-hayal baylanısların, ulıwma shańaraqqa tiyisli qatnasların oyda sawlelendiriw qıyınshılıqlı. Ilimiy derekler tariyxan insaniyat ata-ana hám perzentler qatnasları ayırıqsha basqıshlar hám rawajlanıw nızamlıqların basınan keshirgenliginen gúwaliq beredi. Adamzat tariyxı sonnan dárek beredi, zamanlar asa ata-ananıń balaǵa salıstırǵanda jeke menshik sıpatında qaraw, onıń ústinen húkimranlıq etiwı barǵan sayın perzent mútajlikleri menen esaplasıw, onıń barlıq tileklerin orınlaıp, oǵan sheksiz ǵamxorlıq kórsetiwge shekem bolǵan qatnaslarǵa aynalǵan.

Ata-ana bala qatnasların eger tariyxıy dáwirlerge qarasaq, ata-ananıń balaǵa jantasıw usılları boyınsha qatar basqıshlardı basdan keshirgenligin kóriw múmkin.

Shańaraqta perzent tuwılıwı, onıń sanı hám tárbiya beriw múmkinshilikleri máselesi mudamı aktual bolǵan. Bıraq ayırım Batıs mámleketlerinde, atap aytqanda, Rossiyada shańaraqta bala sanınıń keskin azayıp ketiwı qatnası menen erli zayıptıń reproductivlik huqıqı, mádeniyatı hám xulqı máselesi áyne dáwirde oǵada aktual másele bolıp tabıladı. Rus alımı S.P.Kapitsanıń (1999) pessimistik boljawına kóre, Rossiyada 1995-2025 jıllar aralıǵında tuwılıwdıń azayıwı 2 mln (optimistik boljaw) 32 mln ǵa shekem túsip (pessimistik boljaw) ketedi, bul sanlar 1995-jılǵı 147,9 mln. xalıq sanına tiykar etip alınǵan. Sonıń ushın jáhán ilimpazları, Xalıq aralıq fondları (atap aytqanda, YuNFPA, YuNISEF) shańaraqta saw bala tuwılıwı siyasatı arqalı Jer júziniń túrli regionlarında reproductivlik xulqni muwapıqlastırıw máselesine bólek itibar berip, anıq izertlewler ótkerip atır. Bundaǵı tiykarǵı mashqala – ananıń reproductivlik xulqın basqarıw hám muwapıqlastırıw, onıń salamatlıǵın qorǵaw, saw perzent tuwılıwına kepillik beriw bolıp tabıladı.

Reproductivlik qulıq - bul shańaraqta perzent tuwılıwı menen baylanıslı xulq bolıp tabıladı.

Ol shańaraq aǵzaların óz dáwiriniń puqarası retinde social kelip shıǵıwı, jası, salamatlıǵı dárejesi, mádeniyatına tikkeley baylanıslı bolǵan minez-qulqı bolıp tabıladı. Bul háreketlerdiń tıp motivi áwele insandaǵı ózinen násil qaldırıw, shańaraqta er-hayallıq minnetin ótewge bolǵan qızıǵıwshılıq hám uqıpǵa barıp taqaladı.

Insan shaxsın qalıplestiriw shańaraqtan baslanadı; atap aytqanda, balada shıdamlılıq, ádetler, minez-qulıq, qulıq, átirapǵa qatnas, ıqtıqat hám qarawlar payda boladı. Sol sebepli turmısda insandı kámal taptırıw sharayatları, tásir kórsetiw múmkinshiliklerin izbe-iz úyrenbey turıp, shaxstıń qásiyetleri hám olardı keltirip shıǵarıwshı faktorlar tuwrısında oylaw múmkin emes.

Ayıtıp ótiw kerek, shańaraq social tariyxıy belgige iye bolǵan arnawlı bir social gruppanıń kórinisi. Mısalı, onıń aǵzaların aǵayın-tuwısqanlıq, neke, turmıs sharayatı birligi, ádep-ikramlılıq ulıwmalığı, ruwxıy mútajlik sáykesligi sıyaqlı baylanıslar óz-ara baylanıstırıp turadı. Shańaraq quramalı social gruppa bolıp, biologiyalıq, social, etikalıq, ideologiyalıq hám psixik qatnaslardıń birlesiwı nátiyjesinde payda boladı.

Usınıń nátiyjesinde tirishilik hám shańaraq aǵzaları múnasibetlerindegi ózgerisler onıń materiallıq-xojalıq, ekonomikalıq negizi ózgeriwine tikkeley baylanıslı. Shańaraq aǵzalarınıń óz-ara mámılelerin izertlew etken Venger sotsiologi M.Komlosi 10-14 jasdaǵı mektep oqıwshılarınıń oqıwǵa hám miynetke bolǵan qatnasına tikkeley tásir etiwshi shańaraq ortalıǵı (jaǵday, sharayat, jaǵday) faktorların tórt toparǵa ajratadı :

1) ata-analardıń jámiyetshilik iskerligi (olardıń ideologiyalıq qarawları hám jumısqa salıstırǵanda qatnasları)

2) shańaraq ishindegi qatnasları (áke hám ana qatnası, ata-analardıń ata hám apasına qatnasları, ájaǵa-úkeler hám apa -sıńgılleriniń óz-ara qatnasları);

3) ata-analardıń tárbiyalıq-pedagogikalıq iskerligi (olardıń tárbiyalıq máseleleri, qızıǵıwshılıqları, mektep menen sheriklikleri, oqıwshılardıǵa sabaq tayarlaw gezinde ata-analardıń járdemi, olardıń tárbiyalıq áhmiyeti);

4) shańaraqta oqıwshınıń iskerligi (oqıwshınıń kúndelik tártibi, xojalıq jumıslarındaǵı arnawlı bir minnetlemesi) hám basqalar. M. Komlosi jiynaǵan materialların analiz etip, shańaraq ortalıǵı (jaǵdayı, sharayatı, jaǵdayın úsh taypaǵa: unamlı, ózgeriwshen hám unamsız taypalarǵa ajratadı.

Birinshi taypaǵa tán bolǵan shańaraqlar bizdegi shańaraqlardıń kópshilik bólegin quraydı.

Bunday shańaraqlarda shaxslar ara qatnaslar etika principi hám qaǵıydalarınan kelip shıqqan halda ámelge asırıladı, sonıń menen birge hár tárepleme kámal tapqan shaxstıń social idealı (ullı árman tımsalı) názerde tutıladı.

Social-aldıńǵı baǵdardaǵı shańaraqlardıń jetik aǵzaları óndiriste, kárxanada, jámiyetlik jumıslarında aktiv qatnasadı, aldıńǵı mádeniyatqa salıstırǵanda qızıǵıwshılıqların kórsetip beredi, sonıń menen birge bul zatqa óz perzentlerine de háwes oyatadı. Shańaraqta payda bolatuǵın qarama-qarsılıqlardı júdá qısqa múddette awızbirshilik penen jónge saladı. Bul taypaǵa tiyisli shańaraqlarda xojalıq buyımları, ásbapları, qımbatbaha materiallar hár túrlı mútajliklerdi qandırıw quralı retinde qaraladı, bul zatlar shaxstıń keleshegi menen ulıwma baylanıstırılmaıdı.

Ekinshi taypadaǵı shańaraqta turaqlı jónelis bolmaıdı. Shańaraqqa tiyisli turmıs qatnasları úzliksiz túrde qandayda -bir ideyanıń basqa ideya menen óz-ara nıqaplanǵan gúresi basqıshında boladı; ol yamasa bul qarawlardıń ústinligi, keleshegi hesh qanday áhmiyet kásip etpeydi. Bunday jaǵdaydıń kózge taslanıwı eskilik penen jańalıq arasındaǵı gúresti ańlatpaydı. Er-hayaldıń yamasa basqa jetik shańaraq aǵzalarınıń kózqarasları kóbinese olardıń minez-qulıq qásiyetlerindegi ayırmashılıq negizi menen baylanıslı bolıp, ulıwma eskilik sarqıtı mánisinen kelip shıqpaydı. Shańaraqta sóz benen jumıs birligi máselesi bir-birine keri jóneliste boladı.

Tek minnet sezimine, arnawlı bir minnetlemini orınlaw ǵana shańaraq aǵzaların óz-ara birlestirip turadı. Mine bunday shańaraqlarda er-hayaldıń balalarǵa tásir ótkeriw ushın gúresi, báseki ayqın kórinetuǵın boladı.

Úshinshi taypaǵa tiyisli shańaraqlarda barlıq zat birden-bir zatqa boysındirilgan, yaǵnıy dúnya toplawǵa, materiallıq -xojalıq tárepten ústinlikke erisiwge qaratılǵan. Jetik shańaraq aǵzalarınıń, ata-analardıń kárxanada, shólkemde, shólkemde miynet etiwı áne sol gózlegen maqsetke jetiw quralı retinde, hár qanday miynet bolsa, jumıs xaqi muǵdarı menen ólshenedi.

Shańaraq bashlıǵınıń zorlıqlıǵı, zalımlıǵı, oǵan sózsiz baǵınıwlıq, iyiliw, hálsiz hám nárenjan shańaraq aǵzaları aktivligin ayaq astı etiwge umtıw hám taǵı basqalar ústin boladı.

Diniy ıqtıqat sheńberinen tısqarı shıǵıw halları (kitap oqıw, social turmıs iskerliginde qatnasıw) kemsitilip, biykarǵa waqıt jumsaw dep bahalanadı. Sol sebepten tómen dárejedeǵi social jóneliske tiyisli shańaraqlardan menmen, qorqaq, jámiyet ushın nápisin tiye almaytuǵın ul-qızlar jetisip shıǵıwı múmkin.

REFERENCES

1. Ахмедова З., «Оила психологияси», Тошкент: Фан, 2019.
2. Каримов И.А., «Юксак маънавият — енгилмас куч», Тошкент: Маънавият, 2008.
3. Махмудова Ш., «Оилани тарбиялаш масалалари», Тошкент: Ўқитувчи, 2015.
4. Абдуллаев М., «Оила ва жамият: ижтимоий муносабатлар», Тошкент: Билим, 2020.
5. Элвуд Д., «Психология семейных отношений», Москва: Питер, 2017.
6. Гарифуллин Т., «Современные проблемы воспитания», Казань: Академия, 2018.